

УДК : 339. 137

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Оболенцева Л. В., к.е.н.

Харківська національна академія міського господарства

В статті проведено аналіз конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах ринкової економіки. Досліджено засади забезпечення національної конкурентоспроможності та запропоновано механізм формування конкурентоспроможної національної економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, глобалізація, національна економіка, управління конкурентоспроможністю, підприємство.

Проаналізувавши ситуацію останніх років, особливо в контексті вступу України до Всесвітньої торговельної організації, що ще більше підштовхує та прискорює глобалізаційні процеси і, як результат – їх наслідки, вимальовується зовсім невтішна картина для національної економіки як такої та її складових – вітчизняних підприємств. Адже, як відомо, українські підприємства знаходяться в значно програшній позиції в порівнянні з їх зарубіжними аналогами.

Питанням, пов'язаними з теорією конкуренції та дослідженням конкурентоспроможності, присвячені праці багатьох таких відомих зарубіжних та вітчизняних вчених як А. Сміт, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, М. Портер, І. Ансоф, Р. Фатхутдінов, Г. Азоев, А. Челенков, Ж.-Ж. Ламбен, І. Астахова, В. Гейць, І. Сіваченко, Л. Балабанова, В. Холод та ін. [1-4]. Не зважаючи на значну кількість праць щодо конкуренції та конкурентоспроможності, постійно відчувається невизначеність та проблематичність відносно зазначених питань.

Так, наслідком реформування економіки України став перехід підприємств від функціонування в стабільному зовнішньому середовищі до діяльності в умовах мінливого оточення та постійної нестабільності та невизначеності. Це змушує підприємства адаптуватися до постійних та важкопередбачуваних зовнішніх змін. Особливо злободенним це завдання робить той факт, що вітчизняні підприємства не звикли діяти в таких умовах, а тому не мають відповідного досвіду щодо гнучкого реагування на зміни та виживання в конкурентному середовищі. Ще більш гнітючою здається ситуація в контексті відкритості економіки, оскільки не маючи необхідного досвіду конкурентної боротьби на внутрішньому ринку, говорити про можливість конкурувати з іноземними підприємствами, для яких висококонкурентне ринкове середовище є нормою, – на сьогодні, майже неприйнятно.

Не покращує ситуації і недосконала законодавча база, слабкий механізм та інструментарій економічної та соціальної політики не забезпечують стимулів, а, іноді, навіть, можливостей для підвищення рівня конкурентоспроможності як окремо взятої одиниці бізнесу, так і економіки України в цілому.

Саме цим і обумовлюється актуальність обраної теми дослідження, визначається його мета і завдання. В цілому ж, метою статті є дослідження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та формулювання механізму забезпечення конкурентоспроможної національної економіки в контексті глобалізаційних процесів.

Будь-яке підприємство підвладне впливу і прояву зовнішніх та внутрішніх факторів, тому макросередовище може сприяти появі нових конкурентних переваг чи навпаки – усуненню вже існуючих. В зв'язку з цим і виникає нагальна, життєво необхідна потреба у здатності підприємства адаптуватися до умов середовища з метою усунення чи мінімізації його негативних проявів чи максимально можливого використання сприятливого збігу обставин. Саме від гнучкості та швидкості менеджменту підприємства і буде залежати наявність чи відсутність конкурентних переваг та рівень конкурентоспроможності підприємства, а іноді і можливість вижити в умовах кризи та невизначеності.

Конкурентоспроможність підприємства полягає в його спроможності досягти задекларованих цілей щодо всіх альтернативних стратегічних напрямків діяльності підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності його продуктів та послуг. В свою чергу, конкурентоспроможність продуктів та послуг являє собою пев-

ну сукупність споживчих властивостей продуктів чи послуг, яка дає змогу підприємству конкурувати з аналогічними продуктами та послугами за певний період часу на конкурентному ринку.

Необхідно пам'ятати, що конкурентоспроможність підприємства – це комплексний показник, який визначається не лише конкурентоспроможністю продуктів чи послуг, оскільки воно піддається постійному впливу безлічі зовнішніх та внутрішніх факторів, а це означає, що підприємство має бути всесторонньо вивченим. Критерії та ключові характеристики забезпечення конкурентоспроможності підприємства представлені на рис. 1. Лише за таких обставин можна визначити успіх чи невдачу вітчизняних підприємств в умовах відкритості економіки.

Для того, щоб підприємство було конкурентоспроможним, воно повинно мати певні конкурентні переваги, оскільки без їх наявності досягти відповідного рівня конкурентоспроможності неможливо, але, в той же час, лише наявність конкурентних переваг без ефективного управління ними та інших зусиль підприємства не гарантує реальної перемоги.

Схематично теорія конкурентних переваг М. Портера, суть якої полягає в тому, що конкурентні переваги формуються завдяки ефективності використання усіх видів ресурсів підприємства, а не лише завдяки їхній формальній наявності, представлена на рис. 2 [2].

За умови ускладнення зовнішнього середовища, зміни кон'юнктури ринку, появи нових цілей діяльності виникає гостра необхідність у застосуванні інструментарію та майстерності стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства.

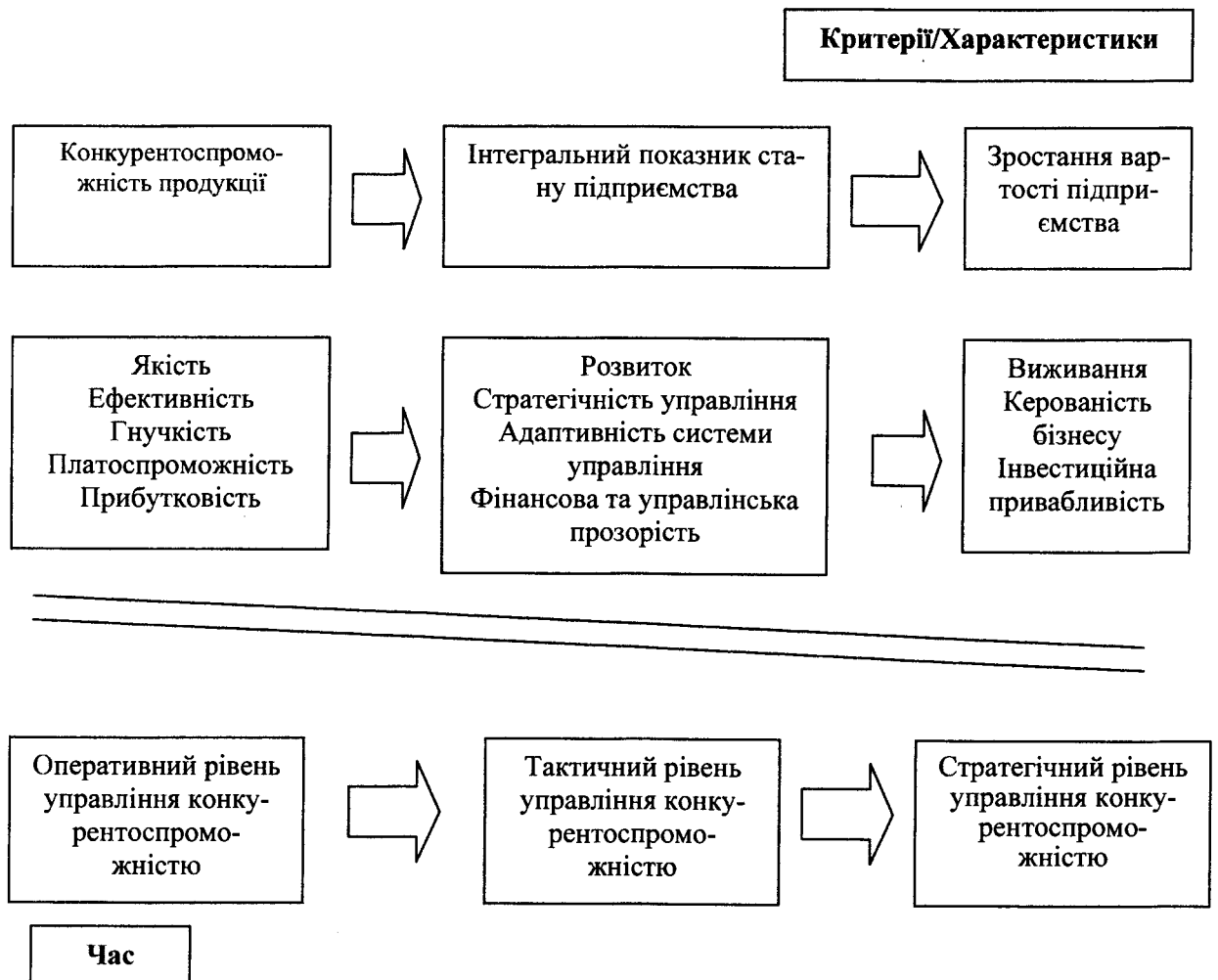

Рис. 1. Критерії та ключові характеристики забезпечення конкурентоспроможності підприємства

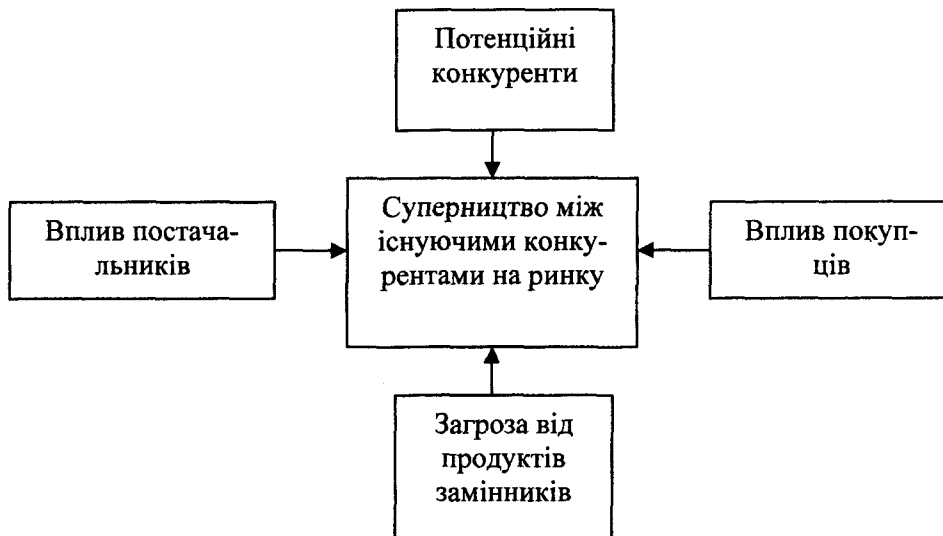

Рис. 2. Характеристика чинників галузевої конкуренції за моделлю п'яти сил конкуренції М. Портера

Макрооточення вітчизняних підприємств характеризується чималою кількістю проблем, які потребують невідкладного вирішення, оскільки їх наявність унеможливує формування конкурентного середовища.

Варто виділити такі проблемні місця задля їх подальшого усунення.

По-перше, не встановлено чітких та однозначних механізмів діяльності для суб'єктів господарювання, що обумовлено непослідовністю, нестабільністю та фрагментарністю проведення реформ, а також нестабільністю через недосконалість та неоднозначність законодавства.

По-друге, інерція та безініціативність керівників підприємств, що гальмує ефективний соціально-економічний розвиток. Особливо болючим це питання є для державних підприємств та структур.

По-третє, нерівність конкурентних умов діяльності суб'єктів господарювання, яка спричинена недосконалістю фінансово-банківської системи, фіскальної політики держави, особливо податкової системи, нерозвиненістю фондового ринку та інші.

Названі причини гальмують гармонійний розвиток економічних відносин і спричиняють порушення рівноваги та розбалансованість функціонування підприємств. Тобто спостерігається ситуація, коли практично відсутні умови для існування реального конкурентного середовища.

По-четверте, низький рівень підготовки чи, навіть, невідповідності вітчизняних фахівців у галузі стратегічного менеджменту та управління конкурентоспроможністю перешкоджає впровадженню стратегічного управління конкурентоспроможністю українських підприємств.

Практичну діяльність суб'єктів господарювання необхідно забезпечити методологічною базою та відповідним інструментарієм стратегічного управління та управління конкурентоспроможністю, для чого мають бути теоретично підготовлені хоча б керівники вищої ланки, не зважаючи на затратомісткість та тривалість даного процесу.

У практичній діяльності більшості підприємств відсутнє стратегічне мислення та стратегія взагалі як основа успішного ведення бізнесу, не зважаючи на те, що стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства є найбільш дієвим засобом виживання в кризових умовах. Тобто існує потреба у висококваліфікованих фахівцях, які досконало та майстерно володіють теоретичними та практичними засадами стратегічного управління та конкурентного аналізу.

Погіршення становища та конкурентного статусу підприємств обумовлене не лише відсутністю стратегічної поведінки більшості суб'єктів ринку, але і застарілою та негнучкою системою мислення управлінців, відсутністю досвіду формування конкурентоздатного підприємства та управління його конкурентоспроможністю, у тому числі стратегічним управлінням конкурентоспроможністю підприємства, низькою компетентністю, нерозумінням та небажанням застосовувати нетрадиційні для українського бізнесового середовища інструменти, методи та методики.

Окрім того, значна частина менеджерів вищої ланки у процесі своєї управлінської діяльності переслідує, в основному, забезпечення конкурентоспроможності підприємства лише на оперативному рівні, нехтуючи тактичним та стратегічним рівнями, тобто управлінці зосереджені на високому прибутку підприємства за рік і не забезпечують механізму формування конкурентоспроможного підприємства, здатного адаптуватися до мінливого зовнішнього середовища та виживати за складних умов.

Наслідками нехтування управління конкурентоспроможністю підприємства та відсутністю стратегічного менеджменту є те, що підприємства планують свою діяльність вважаючи макросередовище сталим, але, як відомо, фактори як макро-, так і мікросередовища є динамічними. Більше того, при відсутності стратегічного мислення, передбачення майбутніх дій підприємства відбувається лише з урахуванням факторів мікросередовища підприємства, що робить підприємство вкрай вразливим, зважаючи на мінливість зовнішнього оточення суб'єктів господарювання.

Управлінням необхідно, по-перше, переосмислити механізм та процедуру передбачення подій, тому необхідно відмовитися від застарілої та неефективної схеми планування минуле – теперішнє – майбутнє, оскільки за умови стратегічного управління все відбувається діаметрально протилежно – що необхідно зробити зараз, щоб досягти необхідних чи бажаних результатів у майбутньому. По-друге, не хтувати детальним і постійним дослідженням за факторами мікро- та макросередовища, тобто необхідно систематизовано проводити моніторинг за змінами як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі підприємства.

В результаті проведеного дослідження, можна вважати, що на сучасному етапі розвитку національної економіки вагомим фактором її оздоровлення може стати пошквдження експортних операцій. Важливість цього фактора можна пояснити тим, що в результаті цих операцій буде відбуватися надходження іноземної валюти, а враховуючи від'ємне сальдо платіжного балансу України – експорт сприяв би усуненню цього дисбалансу.

Але на заваді реалізації цієї задумки стоїть надзвичайно низька конкурентоспроможність національної економіки.

Як вже було сказано, конкурентоспроможність являє собою комплексну категорію, під якою розуміють стійке становище країни як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, яке сформоване за рахунок економічних, соціальних, політичних та інших факторів, тобто це не що інше як здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн. Конкурентні переваги національної економіки формуються всіма ланцюжками суспільного виробництва і особливе місце у цьому ланцюжку відводиться структурній перебудові економіки та соціально-економічній політиці держави (рис. 3) [3].

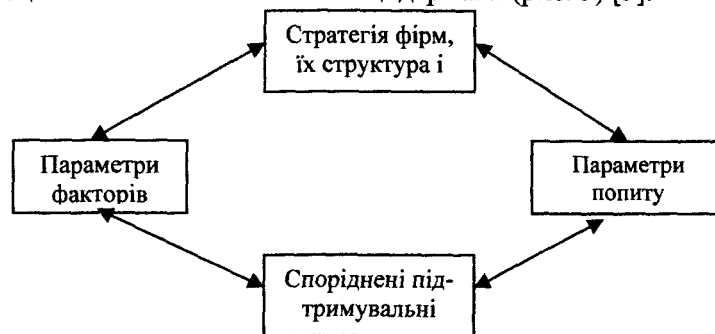

Рис. 3. Схематична модель національної економіки з урахуванням стадій розвитку та конкурентних переваг

При формуванні моделі зростання національної економіки прийнято виділяти стадії конкурентоспроможності, які характеризуються певним набором галузей та стадією розвитку. Розрізняють чотири особливі стадії конкурентоспроможності національної економіки, що відповідають чотирьом основним рушійним силам, які і визначають її розвиток в окремі періоди часу, а саме: фактори виробництва, інвестиції, нововведення та багатство:

1) розвиток конкуренції на основі факторів виробництва – національна економіка, яка визначається станом факторів виробництва;

- 2) розвиток конкуренції на основі інвестиції – національна економіка на стадії інвестицій;
- 3) розвиток конкуренції на основі нововведень – національна економіка на стадії нововведень;
- 4) конкуренція на основі багатства – національна економіка на стадії багатства [3].

Різниця між зазначеними стадіями полягає в специфіці джерел досягнення конкурентоспроможності на міжнародному ринку, рівнем державного втручання в економіку та основними напрямками державної економічної політики. Так, першим трьома стадіям притаманне зростання конкурентоспроможності національної економіки в поєднанні із зростанням добробуту населення. Четверта стадія характеризується уповільненням зростання конкурентоспроможності із подальшим її спадом.

Зрозуміло, що конкурентоспроможність держави залежить від конкурентоспроможності її галузей та підприємств, тобто в теорії міжнародної конкуренції під конкуренцією країн розуміють конкуренцію між відповідними галузями або підприємствами тієї чи іншої країни. Тобто для формування конкурентоспроможної національної економіки, вона, в свою чергу, має забезпечити адекватні умови для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, тобто створити конкурентне середовище з урахуванням особливостей національної економіки та міжнародного ринку, а також гарантувати ефективну конкуренцію. Але завжди необхідно пам'ятати, що, навіть, маючи конкурентні переваги завдяки об'єктивним чинникам, при проведенні неефективної та безвідповідальної соціально-економічної політики їх можна втратити, не говорячи уже про набуття нових характеристик.

Умовно процедуру управління конкурентоспроможністю можна розділити на такі основні етапи: 1) моніторинг конкурентної інформації; 2) аналіз зовнішнього середовища та розробка заходів щодо зовнішнього середовища; 3) аналіз внутрішнього середовища та розробка рекомендацій щодо власних можливостей та потенціалу; 4) на основі проведеного аналізу (пункти 1-3), з'ясування конкурентних переваг, оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства та розробка стратегії розвитку підприємства; 5) враховуючи динамічність розвитку економіки та концепцію динамічної стратегії, необхідно переглянути конкурентні переваги підприємства і на їх основах підкоректувати чи змінити стратегію розвитку підприємства (за умови значних чи принципових змін щодо конкурентних переваг).

Таким чином, в умовах відкритості економіки та процесі поживлення глобалізаційних процесів необхідно сформулювати механізм забезпечення конкурентоспроможності національної економіки через призму взаємозв'язку: «конкурентоспроможність національної економіки» – «конкурентоспроможність галузі» – «конкурентоспроможність підприємства».

Як видно із зазначеної схеми, першопричиною, тобто основою формування конкурентоспроможності країни є саме підприємство та забезпечення його конкурентоспроможності. Тобто, при пошуці конкурентних переваг необхідно враховувати зв'язок та взаємозв'язок рівнів «країна – галузь – підприємство».

Підсумовуючи проведене дослідження, можна прийти до наступного висновку. Для підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її підтримки необхідно розробити дієву стратегію розвитку української економіки та управління її конкурентоспроможністю. Ключовими і принциповими питаннями цієї стратегії мають бути наступні завдання:

- вибір і обґрунтування характеристик та факторів конкурентних переваг;
- оцінка рівня конкурентоспроможності національної економіки;
- проведення комплексного аналізу щодо виявлення оптимальної структури експертно-орієнтованих галузей та підприємств та виявлення їхніх найвірогідніших та найдоцільніших конкурентних переваг;
- забезпечення можливості та створення сприятливих умов задля досягнення прогнозованих конкурентних переваг;
- розробка заходів щодо розвитку ефективного конкурентного середовища та сприяння ефективній внутрішній конкуренції для вітчизняних підприємств та національної економіки в цілому.

Література:

1. Балабанова Л.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: навч. посіб./ Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 448 с.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с.

3. Сіваченко І.Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: навч. посіб./ І.Ю. Сіваченко, Ю.Г. Козак, Ю.І. Єхануров. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

4. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление/ Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 351 с.

Аннотация

**МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Оболентцева Л.В., к.э.н

Харьковская национальная академия городского хозяйства

В статье проведен анализ конкурентоспособности отечественных предприятий в условиях рыночной экономики. Исследованы основы обеспечения национальной конкурентоспособности и предложен механизм формирования конкурентоспособной национальной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, национальная экономика, управление конкурентоспособностью, предприятие.

Summary

**FORMING OF THE COMPETITIVE NATIONAL ECONOMY TOOL
FOR THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION IN UKRAINE**

Obolentseva L.V., PhD

Kharkov national academy of city economy

The domestic enterprises competitiveness analysis in the market economy conditions is made. Supporting bases of national competitiveness are researched. The author proposes the mechanism for forming of the competitive national economy.

Key words: competitiveness, globalization, national economy, management, enterprise, competitiveness management.

Надійшла до редакції 24.12.2009 р.

© Оболентцева Л. В., 2010 р.